

مدرسه حقوق

دوره ۸ - شماره ۲۴ - تابستان ۱۴۰۴

رابطه خریدار و فروشنده در قرارداد پایه در اعتبار اسنادی با تاکید بر حقوق ایران
همایون مافی، رضا احسانی، احمدرضا امیری لاریجانی
بررسی تطبیقی جایگاه حفاظت از محیط زیست در حقوق بین الملل بشر و حقوق بین الملل بشردوستانه
سیدفضل الله موسوی، امیرحسین عسگری
عدالت کودک محور و مسئولیت دولت: پیشگیری، اصلاح و بازپروری کودکان ناقض قوانین کیفری
محمد روشن، سمیه رنگین کمان، سیدمصطفی حسینی دستجردی
واکاوی چالش‌ها و الزامات حقوقی هوش مصنوعی در محیط‌های کاری: بررسی تأثیرات و راهکارهای اصلاحی
مریم برومند بازکیاگورابی، امیررضا محمودی
جامعه الگوریتمی و انطباق حقوقی: بازاندیشی در حقوق، حکمرانی و عدالت اجتماعی
خدیجه کریمی اصفهانی، مجاهد امیری
صدور اسناد هویتی در مورد اطفال متولد شده از روابط نامشروع و آثار آن در حقوق ایران
مرضیه کاظمی، مصطفی کافی
مسئولیت نقصان یافته در نظام کیفری ایران و انگلستان
ایرج مروتی، نفیسه عراقی، ماندانا جنگلی
نظارت بر رسانه با رویکرد فقهی و حقوقی
نرگس ابوالمعصومی
درآمدی بر جرایم مرتبط با رمزارزها؛ از تسهیلگری تا پیشگیری
محبوبه طالبی رستمی
اهمیت تفسیر قرارداد در حقوق مدنی ایران
نازنین بهرامی، مهناز سجادیان، حمیدرضا کناری زاده
تأثیر مداخلات امنیت گرایانه و عوام گرایانه سیاست جنایی بر شکل دهی گفتمان جرم شناختی نئوکلاسیک نوین
مسعود اکبری
مطالعه تطبیقی دارایی تجاری در حقوق ایران و فرانسه
سعید جوهر
بازدارندگی تبعید و نفی بلد در عصر ارتباطات
مهسا محمودی
جلوه های حقوق معنوی زندانیان در اسناد داخلی و بین المللی
امین رضا بهار فلاصری
مطالعه تطبیقی کاربرد اصول دادرسی مدنی در دادرسی کیفری با تأکید بر سازوکار ارجاع
علی اصغر عسگری
جرایم علیه اراضی دولتی (مطالعه مروری)
وحید کیومرثی
زیاله‌های قضایی در حقوق بین‌الملل: چالش‌های نظارتی و راهکارهای حقوقی
مهدی قره داغی
توهین به مقدسات در حقوق کیفری ایران، فقه امامیه و فقه اهل تسنن
داود سلمانپور، یعقوب طاهری، حسین زارعی
مسئولیت بین‌المللی کشورها در مبارزه با دوپینگ: تحلیل حقوقی و چالش‌های اجرایی
سپیده احمدیان فرد
سیاست کیفری در قبال جرائم نظامی در حقوق کیفری ایران و ایالات متحده آمریکا
امیرحسین ابوالحسنی، حامد زرین جوی الوار، محمدعلی جهانی
قواعد حاکم بر بازار مالی غیرمتشکل پولی در نظام حقوقی ایران
ایوب رحیمی
حفظ سرمایه اجتماعی در فرایند مبارزه با قاچاق کالا (مطالعه موردی بندر دلووار)
حسین اکبرپا
شرایط سلبی مسئولیت کیفری شخصی بر مبنای اساسنامه دیوان کیفری بین المللی
محمدرضا افراسیابی
تأثیر قوانین داخلی و التزام به معاهدات بین‌المللی در مبارزه با فساد بانکی
سیدبهمن اکبری
سازوکارهای گوناگون اعمال و اجرای حقوق بین‌الملل
مهدی رضایی اسرمی
بزه‌دیده شناسی سبز و بزه‌دیدگان غیرانسانی
امین حاجی وند، امیرحسین خراشادی زاده، محمدجواد میرزایی

Conditions for the Exclusion of Personal Criminal Liability Based on the Statute of the International Criminal Court

شرایط سلبی مسئولیت کیفری شخصی بر مبنای اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی

Mohammadreza Afrasiabi

Master of Science in Criminal Law and Criminology, Islamic Azad University, Shiraz Branch, Shiraz, Iran

محمدرضا افراسیابی

کارشناس ارشد حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز، شیراز، ایران

parivash881@gmail.com

Abstract

The importance of criminal liability is that societies, in pursuit of establishing their own morality and development, seek to create guarantees of enforcement to maintain order and security. This is of great importance not only in domestic societies but also in international societies. Everyone who commits a criminal act intentionally or negligently must accept the consequences of his or her criminal act, so that in this way, one of the ways to maintain order and security is possible. The purpose of this research, which has been conducted in a descriptive-analytical manner, is to conduct a comparative study of the conditions for the exclusion of personal criminal liability in the Statute of the International Criminal Court, as a new and emerging source of international law, with global standards. The principle of personal criminal liability is one of the progressive and well-known principles in contemporary criminal law, the observance of which guarantees justice and guarantees the implementation of the principle of the legality of the crime. Chapter 3 of the Statute of the International Criminal Court, which is called the General Principles of Criminal Law, actually deals with the provisions related to the criminal responsibility of individuals. This chapter refers to issues such as the principle of legality of crimes and punishments, individual criminal responsibility, forms of intervention of individuals in the commission of crimes within the jurisdiction of the International Criminal Court, responsibility of the commander and the officer and the grounds for exemption from criminal liability.

Keywords: Criminal Responsibility, Statute of the International Criminal Court, Negative Conditions.

چکیده

اهمیت مسئولیت کیفری آن جایی است که جوامع، به دنبال ایجاد اخلاق و رشد‌مداری خود، درصدد به وجود آوردن ضمانت اجراهایی، برای ایجاد حفظ نظم و امنیت هستند و این مهم، نه تنها در جوامع داخلی، بلکه در جوامع بین‌المللی نیز، دارای اهمیت به سزایی است و هر کس به تبع رفتار مجرمانه‌ای که از روی عمد یا تقصیر انجام می‌دهد، باید عواقب رفتار مجرمانه خودش را بپذیرد، تا بدین طریق، یکی از راه‌های حفظ نظم و امنیت میسر گردد. هدف این پژوهش که به صورت توصیفی-تحلیلی انجام شده است بررسی تطبیقی شرایط سلبی مسئولیت کیفری شخصی در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، به‌عنوان یک منبع تازه و نوپای حقوق بین‌الملل، با معیارهای جهانی، می‌باشد. اصل شخصی بودن مسئولیت کیفری یکی از اصول مرفعی و شناخته شده در حقوق جزای معاصر است که رعایت آن تضمین‌کننده عدالت و ضامن اجرای اصل قانونی بودن جرم می‌باشد. فصل سوم اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی که به‌عنوان اصول عمومی حقوق کیفری نامیده شده است در واقع به بیان مقرراتی می‌پردازد که به مسئولیت کیفری افراد مرتبط است. این فصل به مواردی نظیر اصل قانونی بودن جرایم و مجازات‌ها، مسئولیت کیفری فردی، اشکال مداخله افراد در ارتکاب جرایم داخل در صلاحیت دیوان بین‌المللی کیفری، مسئولیت آمر و مأمور و مبانی معافیت از مسئولیت کیفری اشاره نموده است.

واژگان کلیدی: مسئولیت کیفری، اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، شرایط سلبی.

ارجاع:

افراسیابی، محمدرضا؛ (۱۴۰۴)، شرایط سلبی مسئولیت کیفری شخصی بر مبنای اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، تمدن حقوقی، شماره ۲۴.

Copyrights:

Copyright for this article is retained by the author (s), with publication rights granted to Legal Civilization. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

CC BY-NC-SA

مقدمه

اگر چه، اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی تفکیکی بین عوامل موجهه جرم و عوامل مسئولیت کیفری قائل نشده است، اما این تفکیک آثار متفاوتی با خود به همراه دارد. عوامل موجهه جرم رفتار را از نظر قانونی قابل قبول می‌سازند و در نتیجه ضرورت به رسمیت شناخته می‌شوند مثل دفاع مشروع درحالی که موانع مسئولیت کیفری، در مقام دفاع از رفتار مرتکب نیستند و تنها بر این مبنای استوارند که در موارد خاصی متهم را نباید سرزنش کرد. اوصافی که تحت عنوان شرایط سلبی مسئولیت کیفری یا موانع مسئولیت کیفری و با تمرکز بر رویکرد حقوق ایران و اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی در این نوشتار به آن‌ها می‌پردازیم از دو حال، خارج نیستند و در هر حال، یا بر ادراک و یا بر اختیار تأثیر می‌گذارند.

آن چیزی که در موانع مسئولیت کیفری و در طی تأثیر آن‌ها بر شرایط ایجابی مسئولیت کیفری رخ می‌دهد این است که، موانع مسئولیت کیفری قابلیت انتساب مرتکب را از راه اختلال در یکی از اجزای آن یعنی ادراک و اختیار از بین می‌برند و هنگامی که مرتکب ادراک و اختیار کاملی نداشته باشد، نمی‌توان جرم را به او منتسب کرد و در نتیجه از مسئولیت کیفری تبرئه می‌شود. اما نکته قابل توجهی که به نظر می‌رسد این موضوع است که بعضی از موانع مسئولیت کیفری می‌توانند به‌طور هم‌زمان، موجب اختلال در ادراک و اختیار، باشند که عبارتند از جنون، مستی، خواب و بیهوشی. با این حال، موانع مسئولیت کیفری یک سری مصادیق دارد که به تنهایی مؤثر در ادراک یا اختیار می‌باشد، یعنی، به‌طور مستقیم با فقدان

ادراک روبرو است که مصداق آن اشتباه است و آن مصداق از موانع مسئولیت کیفری که به‌طور غیرمستقیم ادراک را تحت تأثیر قرار می‌دهد مستی، جنون و کودکی است (میرسعیدی، ۱۳۸۶، ۱۱۴). درباره جزء دیگر قابلیت انتساب، یعنی اختیار وضع به همین منوال است و عاملی مثل اکراه تنها اختیار فرد را زائل می‌سازد، بدون این که در ادراک شخص مؤثر باشد و عاملی هم مثل جنون و مستی، در عین حال که ادراک را زائل می‌سازد اختیار فرد را تحت تأثیر قرار می‌دهد. از این تحلیل چنین به دست می‌آید که موانع مسئولیت کیفری به ترتیب تأثیر آن‌ها متفاوت است. مورد اول زمانی است که رفتار مجرمانه ناشی از ادراک صحیح نیست و به واسطه درک نادرستی از ماهیت مجرمانه بوده است که مصداق آن اشتباه است. مورد دوم زمانی است که رفتار مجرمانه، به تنهایی، ناشی از اراده آزاد فرد نبوده و عاملی است که تنها اختیار را متزلزل می‌سازد که مصداق این موضوع اکراه است. در نهایت، مورد سوم، عواملی است که هر دو این اجزای قابلیت انتساب را تحت تأثیر قرار می‌دهد و مصادیق آن به تأیید قانون‌گذار ایران و اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی هم رسیده است مثل جنون و مستی.

۱- جنون و نحوه اثرگذاری در ادراک و اختیار

جنون، مفهوم مقابل عقل و مجنون فاقد قوه عقل است و به عبارتی، قوای دماغی وی، دچار اختلال است. مجنون به کسی گفته می‌شود که، فعالیت قوای دماغی او روند طبیعی ندارد و دچار اختلال و نابسامانی است. جنون قدرت تمیز، تشخیص و اختیار را از بین می‌برد و مانع از انتساب جرم ارتكابی به شخص دیوانه می‌شود. در واقع، به واسطه فقدان ادراک و اختیار مسئولیت کیفری بر او بار نمی‌شود (صانعی، ۱۳۸۷، ۴۰۳)؛ بنابراین، از دست رفتن قوای ذهنی یا بیماری روانی در صورتی می‌تواند از عوامل رافع مسئولیت کیفری تلقی شود که، این حالت روانی مانع قدرت تفکر لازم برای تصمیم‌گیری درباره درستی یا نادرستی فعل شخص شود. در نتیجه، به این دفاع‌ها هنگامی می‌توان تمسک جست که متهم نسبت به فعل خود و از قضاوت منطقی در مورد عمل خود ناآگاه بوده باشد (کسه، ۱۳۸۷، ۲۸۱).

اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی تحت عنوان کلی اصول عمومی حقوق کیفری، نه در فصل و عنوانی جداگانه، جنون را در شق الف ماده ۳۱ یک عامل مانع مسئولیت می‌شناسد. زمان ارتكاب تأثیر جنون بر مسئولیت کیفری مرتکب و امکان تعقیب او در سه مقطع زمانی مختلف، قابل است. این سه مرحله بر

اساس روند شکل‌گیری عمل مجرمانه تا اعمال واکنش قضایی یعنی بررسی مرحله ارتکاب جرم، مرحله دادرسی و مرحله اجرای احکام صورت می‌گیرد.

اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی برای اولین بار از ادعای دفاع جنون در قوانین بین‌المللی صحبت می‌کند و زمانی اعمال می‌شود که شرایط ماده ۳۱ وجود داشته باشد. این ماده نسبت به فرمولی که برای جنون ارائه می‌دهد، غیرقابل بحث است. اول، جایی که شخص ناتوان از ادراک ماهیت رفتارش است، مثالی که در این خصوص زده می‌شود یک شخص گلوی قربانی خودش را می‌برد و تصور می‌کند که یک قرص نان است و در هیچ جایی نیست که این شخص را محکوم کنند و در حقیقت این شخص نیاز به دارو دارد تا زندان. دوم، ناتوانی از کنترل رفتار و حالت بعدی زمانی است که شخص غیرقانونی بودن و ماهیت زشتی رفتارش را درک می‌کند اما به علت ناتوانی ذهنی، ناتوان است از این که رفتارش را کنترل کند که از عمل به آن‌ها بایستد و قادر به عمل به قانون نیست (بردن و دوورژه، ۱۳۹۳، ۸۲).

بنابراین اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی در شق الف ماده (۱) ۳۱ با تأکید بر این که اختلال روانی مرتکب در حین ارتکاب عمل، باید وجود داشته باشد؛ تأثیر آن در عدم تحقق مسئولیت کیفری را از بین بردن درک ماهیت رفتار یا ناتوانی از کنترل رفتار می‌داند. از این رو، اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی جنون را به واسطه عدم توانایی کنترل رفتار و عدم توانایی درک ماهیت رفتار مجرمانه اش مانع مسئولیت کیفری می‌داند. شقوق الف و ب از بند ۳ ماده ۳۱ مقرراتی را پیرامون از بین رفتن مسئولیت بر مبنای اهلیت و توانایی شخص نسبت به مهار و ارزیابی رفتار خود پیش‌بینی کرده‌اند و تفاوت بنیادی میان این دو دسته از مقررات وجود دارد که ناشی از درجه سرزنش‌پذیری مرتکب است. در مورد بیماری یا نقص روانی نمی‌توان مرتکب را از بابت رفتار غیرقانونی اش سرزنش نمود؛ زیرا، او بیماری یا نقص را به بار نیاورده است یا دست کم به منظور ارتکاب جرم بدون تقصیر آن را به بار نیاورده است. مرتکب نمی‌تواند غیرقانونی بودن رفتار خود یا ماهیت رفتار خود را ارزیابی کند یا این که غالباً به واسطه وجود یک نقص یا بیماری که فراتر از مسئولیت او است، قابلیت مهار رفتارش را به گونه‌ای که مقتضی قانون است، ندارد و مرتکب به آن چه انجام می‌دهد آگاه نبوده و بنابراین رفتارش همراه با تقصیر نبوده است (شریعت باقری، ۱۳۹۷، ۹۶).

علت رفع یا برداشته شدن مسئولیت کیفری از اشخاصی که مبتلا به جنون هستند، فقدان ادراک و اختیار است. با این حال، عده‌ای از حقوقدانان به پیروی از اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی بدون توجه به

تفاوت بین اجزای قابلیت انتساب و اجزای عنصر روانی، جنون را سببی برای زوال عنصر روانی می‌دانند و عنوان می‌کنند که بعد از زوال در عنصر روانی، موجب عدم مسئولیت کیفری خواهد شد. آن چیزی که سبب زوال عنصر روانی می‌شود، قصد است که از اجزاء عنصر روانی است و فقدان آن سبب عدم تحقق جرم خواهد بود و ارتباطی به انتساب و مسئولیت کیفری به معنای اخص نخواهد داشت.

۲- مستی و نحوه اثر گذاری در ادراک و اختیار

یکی از عوامل رافع مسئولیت که تحت شرایطی با این قابلیت به رسمیت شناخته شده، حالت مستی است که در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی اصل را بر عدم مسئولیت دانسته‌اند، مگر تحت شرایطی خاص. مستی که در ماده ۳۱ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی آمده، منظورش مستی با الکل، مستی با دارو یا موارد دیگری از این قبیل که موجب مستی افراد را فراهم می‌کنند است. در کنفرانس رم برخی از هیأت‌های دیپلماتیک نسبت به پیش‌بینی مستی به عنوان یک عامل رافع مسئولیت کیفری معترض بودند و از آن به عنوان یک عامل مشدده یاد می‌کردند. در نتیجه، قلمرو دفاع در ماده ۳۱ خیلی مضیق است. جایی که ثابت می‌شود مستی توانایی شخص را از بین می‌برد که موجب درک نادرست یا عدم درک ماهیت کیفی و کمی رفتارش شود؛ یعنی این درک را ندارد که رفتارش مطابق با قانون نیست. در این موارد است که شخص از مستی به عنوان دفاع می‌تواند استفاده کند یا زمانی که شخص قادر به کنترل رفتارش به واسطه مستی نیست.

نکته قابل توجه این است که در مستی شق ب از بند اول ماده ۳۱ چنین مقرر نموده است: اساساً، اگر شخص در وضعیتی آزادانه و توأم با استقلال تصمیم گیرد که الکل بنوشد و غالباً می‌داند که این امر بر ادراکش یا در توانایی کنترل رفتارش تأثیر می‌گذارد و در نتیجه این حالت، در معرض ارتکاب یکی از جرایم مربوط به صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی قرار خواهد گرفت، ولی به آن بی‌توجهی کند، در این حالت مستی ارادی را به عنوان مبنایی برای رفع مسئولیت کیفری تلقی نمی‌کنند. منظور از مستی ارادی این است که شخص به طور ارادی مست شده و نسبت به این خطر که ممکن است در حالت مستی، مرتکب تخلفی یا احتمال ارتکاب فعل مجرمانه شود، آگاهی دارد (کسه، ۱۳۸۷، ۲۸۶).

مبنای پذیرش مسئولیت مستی ارادی که در این اصل وجود دارد، پیشگیری از مستی با انگیزه ناروا است؛ یعنی مستی به منظور ارتکاب جرم. در حالت فقدان قابلیت انتساب و طرح کردن بعدی این حالت،

به عنوان مبنایی برای عدم مسئولیت. البته اثبات این که متهم با اختیار خود را به منظور ارتکاب جرم مست کرده است، تقریباً دشوار است، به این دلیل که مست شدن به رفتار اختیاری انسان مربوط است. اساسنامه دیوان کیفری بین المللی، مستی را اصولاً و دست کم در موردی که مرتکب خودش مستی را ایجاد کرده باشد، به عنوان یک دفاع تام نمی پذیرد. جرمی که در حال مستی واقع شده باشد، این جرم بر بی احتیاطی نسبت به خطر احتمال ارتکاب جرم در حال مستی مبتنی است؛ بنابراین، با عنصر روانی ضروری برای جنایات مشمول صلاحیت دیوان کیفری بین المللی تا حدی که ماده ۲۸ تعیین کرده است، در تعارض خواهد بود (اردیلی، ۱۳۹۷، ۱۰۳).

در اساسنامه دیوان کیفری بین المللی مستی دو فرض دارد؛ مستی ارادی و مستی غیرارادی که قسمت اول مربوط به مستی غیرارادی است و آن جایی است که شخص به صورت اتفاقی، با توجه به مصرف الکل یا دارو مست شده است. مثلاً، در نتیجه تزریق داوری غلطی به بیمار. مرتکب در صورتی می تواند از مسئولیت کیفری رهایی یابد که عنصر روانی وی به دلیل مستی زائل شده باشد (میرمحمدصادقی، ۱۳۸۷، ۱۷۳) و شخصی که به طور ارادی به قصد ارتکاب جرم که ممکن است شخص با قصد قبلی و می دانسته که در این حالت مرتکب جرم و جنایت می شده است، این وضعیت را برای خودش به وجود آورده است که در این وضعیت اساسنامه دیوان کیفری بین المللی آن را به عنوان موانع مسئولیت کیفری نمی پذیرد. اساسنامه دیوان کیفری بین المللی اشاره می کند، مستی یک دفاع است، به این شرط، مأمور داوطلبانه در حین شرایطی که فرد می دانسته و یا خطر را نادیده گرفته، مست نشده است.

به نظر می رسد که، منظور از مستی ارادی این است که، شخص به قصد ارتکاب جرم یا با احتمال به وقوع جرم، برای ارتکاب جنایت خودش را مست نکرده باشد. به عبارتی، کسی که به اختیار خود مست شده باشد درحالی که از این خطر آگاهی داشته یا به این خطر بی توجهی کرده است که در نتیجه مستی، احتمال قوی دارد دست به رفتاری بزند که تشکیل دهنده یکی از جنایات موضوع صلاحیت دیوان کیفری بین المللی است، نمی تواند برای رفع اتهام از خود به این عامل استناد کند.

نکته قابل توجهی که به نظر می رسد این است که اساسنامه دیوان کیفری بین المللی، مستی غیرارادی را به عنوان یکی از عوامل مانع مسئولیت کیفری می شناسد، اگر سبب زوال عنصر روانی را فراهم کند و در صورت مستی ارادی، علاوه بر این که باید ثابت شود، مستی ارادی نشأت گرفته از قصد مجرمانه یا در

حالت بی‌توجهی به امکان ارتکاب جرم دست به مصرف نزده، باید ثابت شود که مصرف این مواد سبب زوال عنصر روانی او را نیز به وجود آورده است و در غیر این دو صورت، مرتکب جرم شود، نمی‌تواند از مستی به‌عنوان مانع مسئولیت کیفری استفاده کند.

۳- خواب و بیهوشی و نحوه اثرگذاری در ادراک و اختیار

اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، تحت این عنوان موضوعی بیان نکرده و در این خصوص ساکت است. اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی مستی، جنون و خواب را عاملی مؤثر بر ادراک نمی‌داند و در حقیقت، اگر به‌عنوان عاملی مؤثر بر ادراک هم بپذیرد، برای ادراک ساختاری جدای از عنصر روانی قائل نیست و زوال عنصر روانی را عاملی برای زوال مسئولیت می‌داند.

بعضی از مصادیق موانع مسئولیت کیفری اختیار را زائل می‌کنند و بعضی دیگر از مصادیق آن‌ها ادراک را مختل می‌کنند؛ مثل اشتباه که به‌طور مستقیم در ادراک فرد تأثیر می‌گذارد. در مقابل دسته‌ای که اختیار را زائل یا متزلزل می‌سازند؛ می‌تواند اعم از اکراه به معنای اجبار معنوی و اجبار به معنای اجبار مادی باشند و در این میان کیفیاتی از موانع مسئولیت کیفری وجود دارد که بر هر دو تأثیر می‌گذارند و هم سبب زوال ادراک و هم سبب زوال اختیار خواهند شد.

۴- عوامل مؤثر بر اختیار در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی

اختیار یکی از شروط تکلیف و مسئولیت کیفری است؛ یعنی کسی را می‌توان مسئول دانست که در رفتارش مختار باشد. کسی که بر اثر اجبار یا اکراه حقی را زیر پا می‌گذارد یا نتوانسته است به تکلیف قانونی خود عمل کند، در قبال رفتار خود مسئولیت ندارد؛ زیرا مسئولیت کیفری زمانی محقق می‌شود که فاعل حین ارتکاب جرم، عاقل، بالغ و مختار باشد. اختیار، جز عناصر مسئولیت کیفری است و مختار کسی است که هر چه می‌خواهد، آزادانه برگزیند و به همین دلیل، اگر نتیجه خواست فاعل و مبتنی بر اراده او نباشد، جرم را نمی‌توان به حساب او گذاشت و او را مورد مؤاخذه قرار داد؛ زیرا، فاعل مجبور، فاقد مسئولیت کیفری است. در این معنی اختیار در نقطه مقابل اکراه و اجبار به کار می‌رود. اجبار تأثیری بر قوای عاقله انسان ندارد؛ فقط برخلاف میل خود، نمی‌تواند از این کار خودداری نماید.

در اکراه اولین شرط این است که تهدید قریب الوقوع یا حتمی باشد و آسیب بدنی جدی و قریب الوقوعی باشد؛ بنابراین روشن است که باج خواهی و یا تهدیدات دیگر نمی تواند مصداق خشونت جدی قریب الوقوع یا حتمی باشد. معنی قریب الوقوع شبیه آن چیزی است که ماده (۱) ۳۱ اساسنامه دیوان کیفری بین المللی گفته است، تهدیدات ممکن است علیه متهم یا اشخاص دیگر باشد و این جا لازم نیست که حتماً رابطه خاصی میان متهم و مردمی که تهدید شده اند، وجود داشته باشد و همچنین این تهدید باید واقعی باشد و اکراه در شرایط معقولی صورت گیرد. باید واکنش متناسب با تهدید باشد و از همه مهم تر، بدیهی ترین شرط این است که باید حتماً تهدیدی صورت گیرد تا فرد بتواند از آن به عنوان دفاع استناد کند؛ بنابراین، اگر تهدید نبود و شخص به هر علتی عملی انجام داد، نمی تواند از آن استفاده کند و ماده ۳۱ در این خصوص که آیا تهدید باید تنها علت رفتار متهم باشد سکوت کرده است (ساک و شایزری، ۱۳۹۳، ۲۴۵).

ماده ۳۱ اساسنامه دیوان کیفری بین المللی اشاره می کند، رفتاری که ادعا می شود مشتمل بر یکی از جرایم تحت صلاحیت دادگاه است از اجبار ناشی از تهدید نسبت به مرگ قریب الوقوع یا جراحت شدید جسمانی مستمر یا قریب الوقوع علیه آن شخص یا شخص دیگر ناشی شده است و آن شخص از ناچاری و به طور معقولی جهت اجتناب از آن خطر اقدام کرده باشد، مشروط به این که شخص قصد ایراد صدمه شدیدتری از آن چه درصدد اجتناب آن بوده است را نداشته باشد. چنین تهدیدی ممکن است توسط اشخاص دیگری انجام شده و یا ناشی از شرایط دیگری باشد که خارج از کنترل شخص بوده اند (آقایی جنت مکان، ۱۳۹۰، ۵۳). از طرفی، شخص نباید عالماً در شرایط اکراهی خودش را قرار داده باشد؛ بنابراین، کسی که طور آگاهانه عضو گروهی می شود که از اهداف آن ها آگاه بوده و می داند که وی را مجبور به ارتکاب جرائم بین المللی خواهند کرد قابل استناد نمی دانند (کسسه، ۱۳۸۷، ۳۰۵).

۵- عوامل مؤثر بر ادراک در اساسنامه دیوان کیفری بین المللی

آن چیزی که در موانع مسئولیت کیفری و در طی تأثیر آن ها بر شرایط ایجابی مسئولیت کیفری رخ می دهد این است که موانع مسئولیت کیفری قابلیت انتساب مرتکب را، از راه اختلال در یکی از اجزای آن یعنی ادراک از بین می برند و هنگامی که مرتکب ادراک کاملی نداشته باشد، نمی توان جرم را به او منتسب کرد و در نتیجه، از مسئولیت کیفری تبرئه می شود. موانع مسئولیت کیفری که می توانند مبتنی بر اختلال ادراک

باشند، عبارت‌اند از جنون، کودکی، مستی و اشتباه. اما تنها مصداقی از مسئولیت کیفری که به‌طور مستقیم با فقدان ادراک روبرو است، اشتباه است و آن دسته مصداقی از موانع مسئولیت کیفری که به‌طور غیرمستقیم ادراک را تحت تأثیر قرار می‌دهند، شامل مستی و جنون می‌شود (دبستانی کرمان، ۱۳۹۴، ۲۲۶).

اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی در بخش سوم، تحت عنوان اصول عمومی حقوق کیفری، اشتباه را در ماده ۳۲، عاملی برای زوال مسئولیت کیفری می‌داند و به صراحت اشتباه حکمی را مشروط بر این که عنصر روانی را زائل سازد، مانعی برای مسئولیت کیفری اعلام می‌نماید و بدین صورت اشتباه موضوعی را موجبی برای از بین رفتن مسئولیت کیفری نمی‌داند. ماده ۳۲ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی چنین اشعار می‌دارد: «اشتباه در حکم، به این معنا که آیا یک نوع عمل به خصوص جرم مربوط به صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی است یا خیر، نمی‌تواند موجبی برای عدم مسئولیت کیفری تلقی شود، منتهی اگر سبب زوال عنصر روانی جرم شده باشد یا مشمول مقررات ماده ۳۳ آمده باشد، می‌تواند جز عوامل رافع مسئولیت به حساب آید». طبق این ماده، هنگامی می‌توان به جهل به قانون استناد کرد که طبق بند دوم ماده ۳۲ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، ثابت شود متخلف به خاطر جهل به عنصر قانونی فاقد عنصر روانی لازم، یعنی قصد یا بی‌مبالاتی یا علم یا سهل‌انگاری قابل مجازات بوده است؛ یعنی طبق این بند، اشتباه قانونی می‌تواند مانع مسئولیت کیفری شود، اگر موجب بی‌اثر شدن عنصر روانی لازم برای ارتکاب چنین جرمی شود؛ بنابراین مطابق ماده ۳۲ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، اشتباه قانونی ممکن است، زمینه‌ای برای موانع مسئولیت کیفری به وجود آورد، اگر آن را نفی عنصر روانی مورد نیاز برای جرایم در نظر بگیریم.

نتیجه

به نظر می‌رسد، نظریه اول که وضع قوانین در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی بر آن بنا شده، شرایط ایجابی مسئولیت کیفری را همان شرایط اصلی و ساختار جرم، در نظر گرفته و اگر مبنا به این دیدگاه گذاشته شود، نمی‌توان از موانع مسئولیت کیفری در مقابل این شرایط بحث کنیم، زیرا، زمانی بحث از موانع مسئولیت کیفری، به وجود می‌آید که شرایط ایجابی مسئولیت، یعنی ساختار اصلی جرم، به همراه قابلیت انتساب، هر دو وجود داشته باشند. در حقیقت، قابلیت انتساب، نقطه مقابل عوامل رافع مسئولیت است؛ بنابراین، اگر فقط تشکیل جرم را کافی برای تحقق مسئولیت کیفری بدانیم، جرم محقق نمی‌شود که

نوبت به سزا و مسئولیت مجرم برسد، در این صورت به طریق اولی وجود رافع مسئولیت محل بحث قرار نخواهد گرفت. این در حالی است که اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی با این وجود که از عدم تحقق تشکیل جرم بحث می‌کند، فصلی را به موانع مسئولیت کیفری اختصاص می‌دهد که کاملاً با آن چه از شرایط ایجابی یاد می‌کند، متناقض می‌نماید.

ملاحظات اخلاقی: موارد مربوط به اخلاق در پژوهش و نیز امانتداری در استناد به متون و ارجاعات مقاله تماماً رعایت گردیده است.

تعارض منافع: تعارض منافع در این مقاله وجود ندارد.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین اعتبار مالی نگارش یافته است.

منابع

- آقای جنت مکان، حسین، ۱۳۹۰، دفاعیات در حقوق بین‌الملل کیفری، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، شماره ۳.
- اردبیلی، محمدعلی، ۱۳۹۷، **حقوق بین‌الملل کیفری**، چاپ دوم، تهران، انتشارات میزان.
- بردن، ویلیام و دوورژه، امانوئل، ۱۳۹۳، **حقوق جزای بین‌الملل**، ترجمه عباس تدین، چاپ اول، تهران، انتشارات خرسندی.
- دبستانی کرمانی، پوپک، ۱۳۹۴، مبانی نظری و آثار حقوقی علل موجهه جرم و موانع مسئولیت کیفری بررسی تطبیقی حقوق ایران، فرانسه و آمریکا، رساله دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران.
- ساک، کریانگ و شایزری، کیتی، ۱۳۹۳، **حقوق بین‌المللی کیفری**، ترجمه بهنام یوسفیان و محمد اسماعیلی، چاپ ششم، تهران، انتشارات سمت.
- شریعت باقری، محمدجواد، ۱۳۹۷، **حقوق کیفری بین‌الملل**، چاپ پانزدهم، تهران، انتشارات جنگل.
- صاعی، پرویز، ۱۳۸۷، **حقوق جزای عمومی**، چاپ دوم، تهران، انتشارات طرح نو.
- کسسه، آتونیو، ۱۳۸۷، **حقوق جزای بین‌الملل**، ترجمه حسین پیران، اردشیر امیرارجمند و زهرا موسوی، چاپ اول، تهران، انتشارات جنگل.
- میرسعیدی، سیدمنصور، ۱۳۸۶، **مسئولیت کیفری**، چاپ سوم، تهران، انتشارات میزان.
- میرمحمدصادقی، حسین، ۱۳۸۷، **دادگاه کیفری بین‌المللی**، چاپ سوم، تهران، انتشارات داد گستر.

Legal Civilization

ISSN: 2873-1841
ISSN: 2873-1922

No.24- Summer 2025

Buyer-Seller Relationship in the Underlying Contract in a Letter of Credit with Emphasis on Iranian law
Homayoun Mafi, Reza Ehsani, Ahmadsreza Amiri Larjani

A Comparative Study of Environmental Protection under International Human Rights Law and International Humanitarian Law
Sayyed Fazlollah Mousavi, Amir Hossein Asgari

Child-centered Justice and Government: Responsibility Prevention, Correction and Rehabilitation of Children Violate Criminal Laws
Mohammad Roshan, Somayeh Ranginkaman, Seyed Mostafa Hosseini Dastjerdi

Legal Challenges and Requirements of Artificial Intelligence in Workplaces: Examining Impacts and Reform Solutions
Maryam Boroomand Bazkiagourabi, Amirreza Mahmoudi

Algorithmic Society and Legal Adaptation: Rethinking Rights, Governance and Social Justice
Khadije Karimi Sfahani, Mojahed Amiri

Issuing Identity Documents for Children Born from Illegitimate Relationships and its Effects on Iranian Law
Marzieh Kazemi, Mostafa Kafi

Diminished Liability in the Criminal Systems of Iran and England
Iraj Morvati, Nafiseh Araghi, Mandana Janghali

Monitoring the Media with a Jurisprudential and Legal Approach
Narges Abolmasoomi

Cryptocurrency-Related Crimes; from Facilitating the Commission of Crimes to Prevention
Mahbobeh Talebi Rostami

The Importance of Contract Interpretation in Iranian Civil Law
Nazanin Bahrami, Mahnaz Sajjadian, Hamid Reza Konari Zhadeh

Investigating the Effect of Security and Populist Oriented Criminal Policy Intervention on the Formation of Modern New
Classical Criminological Dialog
Masoud Akbari

A Comparative Study of Commercial Property in Iranian and French Law
Saeed Johar

Deterrence of Exile and Banishment in the Period of Communication
Mahsa Mahmoudi

Manifestations of the Moral Rights of Prisoners in Domestic and International Documents
Amin Reza Bahar Falamarzi

Convergent Application of Civil Procedure Principles in Criminal Proceedings Using with Referral Mechanism
Ali Asghar Asgari

A Review of Crimes Against Government Lands (Case Study)
Vahid Kioumars

Space Debris in International Law: Regulatory Challenges and Legal Solutions
Mahdi Gharedaqi

Insult to Sacred Places in Iranian Criminal Law, Imamiyya Jurisprudence and Sunni Jurisprudence
Davoud Salmanpour, Yaghoob Taheri, Hosein Zarei

International Responsibility of States in Combating Doping: Legal Analysis and Implementation Challenges
Sepideh Ahmadian Fard

Criminal Policy Against Military Crimes in the Criminal Law of Iran and the United States
Amirhasan Abolhasani, Hamed Zarinjuj Alvar, Mohammadali Jahani

Rules Governing the Unorganized Monetary Financial Market in the Iranian Legal System
Ayoub Rahimi

Maintaining Social Capital in the Process of Combating Smuggling (Delaware Port Case Study)
Hossein Akbarpa

Conditions for the Exclusion of Personal Criminal Liability Based on the Statute of the International Criminal Court
Mohammadreza Afrasiabi

The Impact of Domestic Laws and Commitment to International Treaties in Combating Banking Corruption
Sayyed Bahman Akbari

Various Means of Enforcement in International Law
Mahdi Rezaei Asrami

Green Victimology and Non-Human Victims
Amin Hajivand, Amirhossein Khorashadi Zadeh, Mohammad Javad Mirzayi